

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд за придобиване на образователната и научната степен
"доктор"

Автор на дисертационния труд: **Илияна Димитрова Кунева,**

асистент в Института за български език при БАН

Тема на дисертационния труд: **Възклицателните и подбудителните изречения
в съвременния български език**

Рецензент: **проф. д.ф.н. Стефка Вълкова Петрова,**

ДЕО при СУ "Св. Климент Охридски"

Предложеният ми за рецензиране дисертационен труд е върху интересен и недостатъчно изследван проблем, на който е погледнато от една различна от традиционното им разглеждане гледна точка. В действителност се разглеждат два обекта – два вида изречения в българския език: възклицателни и подбудителни. Погледът и анализът е от позицията на комуникативния подход, от който те не са били обект на самостоятелно интерпретиране. И това вече прави темата дисертабилна. Трудът съдържа 163 страници и се състои от четири глави.

Авторката се е запознала с българската и чуждестранната научна литература по въпроса – в библиографията са посочени 61 труда, които не са номерирани. За докторантска дисертация те не са малко, макар че в това отношение винаги има пропуски. Ще посоча само два от тях, които са пряко свързани с начина, по който авторката разглежда изреченията. Перформативите и перформативните изказвания (в това число и пермисивите, на които се спира дисертантката, с. 131) напр. са били обект на голям докторски труд от доц. д-р М. Жерева, която не е цитирана с никаква публикация. Също не е взета предвид и монографията на проф. Б. Кръстев "Граматика на комуникацията" (СУ, 1990), която със своя набор от изрази за различна комуникативна цел щеше да бъде полезна на дисертантката.

За да разгледа избраните видове изречения, И. Кунева е трябвало да изясни теоретично понятията *възклицателност* и *подбудителност*, което прави в глава II, тъй като по-нататък ги използва при класификацията, търсейки основната комуникативна цел и допълнителните (вторичните) комуникативни натрупвания. И точно тук може да бъде оспорвана – как обективно се определя

коя е основната комуникативна цел? Езикът е цялостна система, единна, непрекъсната, жива, между отделните компоненти, конструкти, категории няма рязка граница, а преливане, постоянен преход: нещо е **A** и нещо е **B**, но между тях може да се определят най-малко още три степени: нещо е повече **A** и по-малко **B**; нещо е колкото **A**, толкова и **B**; нещо е по-малко **A** и повече **B**.

Това е съкратената скала за психометрично изследване. Затова и в лингвистиката (в традиционната граматика) се говори за смесено граматично (синтактично) значение – обектно-целно, причинно-целно, темпорално-условно и пр. Самата авторка пише: “Много често определянето на основната комуникативна цел зависи от контекста и интонацията, в други случаи от йерархията на формалните показатели” (с. 48). Т.е. за да говорим за обективност, би трябвало да се направи психометрично изследване, макар и само на някои от случаите, които пораждаат съмнение. Следователно твърденията ѝ се основават на личното ѝ възприемане, на личното ѝ тълкуване, което не би трябвало да се тълкува непременно като погрешно (тя е носител на езика), но би трябвало това да се отбележи, да се уговори в дисертацията. Обективност липсва и при позоваването на интонацията, тъй като се изследва писмен, а не говорен (т.е. изговорен) материал, а, както отбелязва и авторката, възклицателните и подбудителните изречения не винаги се обозначават със съответните препинателни знаци. Освен това е заявено, че “част от формулираните(?) задачи на изследването е да представи лексикалните средства и *интонационните особености*, присъщи на даден вид изречение...” (с. 19), но интонационните особености всъщност не са представени, а само споменати (те се представят с графики). Втора глава, която се занимава с възклицателност и подбудителност, изисква по-задълбочен анализ, а не само подхвърляне на идеи, някои от които не са доразвити или се повтарят. Напр. изреченията на стр. 48 с междуметие може да се тълкуват като сложни съчинени – едно междуметно изречение – *Ох, О, Ах* – и едно подбудително, свързани безсъюзно: “*Ох, чакай да се съвзема!*”

Що се отнася до мястото на възклицателните изречения – те от порядъка на съобщителните, въпросителните и подбудителните ли са или се

противопоставят на тях по признак 'наличие – липса на възклицателност', тъй като всеки от горните видове може да притежава комуникативна цел 'възклицателност', т.е. съществуват съобщително-възклицателни, въпросително-възклицателни и подбудително-възклицателни изречения, аз лично приемам това мнение и бих помолила дисертантката да се обоснове по-обстойно за възприетото становище.

Избраната методология на изследване е подходяща за постигане на целите, които са поставени в труда: "да представи особеностите на разглежданите видове изречения чрез възможните им употреби и в пълния им спектър според начините за осъществяване на комуникативната цел" (с. 6-7). А всъщност се изследват понятията *възклицателност* и *подбудителност*. И това е посочено на две места в труда: 1. При предмет на изследване. "Предмет на изследване са механизмите за осъществяване на определена комуникативна цел чрез изречения с различни формални характеристики, както и възможността едно изречение да служи за изразяване на различни комуникативни цели в различни случаи и чрез него да се осъществява една основна и друга – допълнителна, комуникативна цел." (с. 5-6). 2. И още по-ясно при обект на изследване. "По този начин обект на изследване са не само изреченията, които формално си причисляват към подбудителните, а и други, които формално не принадлежат към този вид, но също изразяват подбудителност при определени условия." Може би щеше да е по-точно и да съответства на съдържанието, ако темата на дисертацията е *Възклицателност и подбудителност в българския книжовен език*. Авторката определя механизма, чрез който се осъществява комуникативната цел, чрез *буквалното* значение (когато формата и употребата съвпадат) и чрез различно от буквалното значение на изречението (когато има разминаване между семантиката на използваните средства и вложения смисъл). Вместо *буквално* значение по-уместен е терминът *собствено значение* и съответно *несобствено значение*, а съвпадението (припокриването) и разминаването между форма и значение (употреба) се обяснява много добре чрез *симетрията* и *асиметрията* в езика (вж. Ст. Петрова "Асиметрията в езика", 2009): $\Phi = \Sigma (Y)$ – форма, равна на значение (употреба, цел), и $\Phi \neq \Sigma (Y)$ – форма, различна от значение (употреба, цел), която от своя страна може да бъде четири типа: а) чрез по-малко по обем форма се изразява по-голямо по обем значение или се постига по голяма комуникативна цел ($\Phi < \Sigma$); б) чрез по-

голяма по обем форма се изразява по-малко съдържание ($\Phi > 3$); в) чрез формата се изразява различно съдържание ($\Phi \neq 3$); г) чрез дадена форма се изразява противоположно значение ($\Phi \gg 3$). Не много уместен ми се струва и терминът *формални показатели*, по-сполучливо е да се нарекат *специфични* – когато са носители на съответното значение, и *неспецифични* – когато са характерни за друго значение. При анализирания в труда изречения според мен не са малко и случаите, когато е възможно противопоставяне, т.е. изразяване на значение, обратно на смисъла, което срещаме напр. при “повествователния императив”, за който не се споменава нищо в дисертацията, или при въпросителните изречения, изразяващи подбуда – *Можете ли да се махнете оттук, Ще спрете ли да се месите?* – и другаде. В такива случаи би могло да се говори за *обратна комуникативна цел*, подобно на *обратно синтактично отношение* (Ст. Петрова, “Асиметрия в сложното изречение”, СУ 1995).

Трета глава представя възклицателните изречения. Разделена е на две части – Средства за изразяване на възклицателност и Видове възклицателни изречения според формалните показатели в тях. Същите подзаглавия очакваме да видим и при подбудителните изречения, след като е решено двата вида изречения да се разглеждат в един труд. Но класификацията на подбудителните изречения върви по други правила: видовете изречения не са според формалните показатели, а “според силата на изразената чрез тях подбудителност: неотложна заповед, забрана, заплахи, обещания” и т.н. По същия начин би могло да класифицират и възклицателните изречения: за учудване, изненада, възмущение, негодувание, радост и др., които също може да се представят според силата. И обратно – подбудителните изречения да се разгледат както възклицателните: според формалните показатели – подбудителни изречения с императиви, подбудителни изречения с *нека*, подбудителни изречения с *да*-форми и т.н. Въпросът ми е: Кое наложи тази разлика в подхода?

Що се отнася до начина на интерпретация и на двата вида изречения, мога да се каже, че авторката умее да вникне в същността на проблема, да даде правилно обяснение, да аргументира твърдението си. Но не всички групи са илюстрирани с достатъчно примери. Напр. адмиративът и драматичният императив при *Средства...* е представен само като преглед на чужди трудове, авторов е само един пример – *И ръка ще вдигаш, а!* (с.97), при *Видове...* в малко

повече от една страница с шест примера, четири от които съдържат междуметие, без никакъв анализ (с.107), и дори има едно незавършено изречение, започващо с *ако* (с.106). Подбудителните изречения дават възможност да се разгледат по-обстойно поради по-многобройните средства и по-голямото разнообразие на разновидностите на комуникативната цел. Но описанието им е лишено задълбоченост и от пълнота. Напр. освен за *повествователният императив* не се споменава нищо за формите *иди кажи, кажи речи*, т.е. когато са загубили императивния си смисъл (при *иди вземи друга лопата* и *ходи му кажи* (с. 125) заповедното значение и при двата глагола е запазено), както и за отрицателния императив от свършени по вид глаголи – *Ти не направи това, пък после да те видя* – т.е. *Направи го, защото лошо ти се тие*. Тук имам някои забележки относно описанието, на места прилича на план-конспект, напр. Употреба на съкратен инфинитив... и три примера (с. 119), относно материала – няма никакъв коментар за *нека не* и *нека да не* (с.121-2), както и за *недей плюс съкратен инфинитив* и *недей да плюс глаголна форма*, относно честотната информация за *недей* (*„недей забравя се среща дори (?) по-често от недей да забравяш“* с.120 – едно недоказано и несигурно изразено твърдение), относно дългите примери за *молбата* (с.153-4) и пр.

Научните и научно-приложните приноси на дисертационния труд според мен се заключават в следното:

- това е първото монографично изследване на възклицателните и подбудителните изречения в книжовния български език;
- направена е класификация на подбудителните изречения с оглед на комуникативната цел;
- посочени са езиковите средства за изразяване на възклицателност и подбудителност;
- направено е разграничение на възклицателните и подбудителните изречения от изреченията със смесено (синкретично) синтактично значение;
- анализиран е голям корпус от изречения, взет от Българския национален корпус и от Интернет.

Основният принос на разглежданата дисертация е обогатяване на научните знания по зададената тема – възклицателни и подбудителни изречения.

Научните изводи имат главно теоретично значение, но може да се използват и в практиката – при създаване на учебници и учебни помагала по български език, допълвайки с някои неотбелязвани досега особености посочените видове изречения. Няма данни да са използвани резултатите досега.

По темата са посочени три публикации в български престижни научни издания, свързани със съществени части от дисертацията, които са достатъчно за присъждане на степента “доктор”.

Езикът и стилът на описание е добър, дисертацията е четивна, допуснатите печатни грешки (главно изпуснати букви) са малко.

Авторефератът е изготвен съгласно изискванията и правилно отразява съдържанието на труда. Според мен в автореферата би трябвало да се посочат и публикациите.

Отбелязаните забележки и пропуски се отнасят главно за формата и някои периферни моменти в дисертацията и не засягат същността и изводите относно разглежданите изречения, макар че по отношение на някои постановки мнението ми не съвпада с това на авторката.

Изхождайки от следните предпоставки –

- много добрата научна подготовка на дисертантката;
- постигнатите основни резултати;
- задълбочения анализ на приведените примери;
- посочените по-горе теоретични (научни и научно-приложни) приноси;
- възможността да бъдат използвани постиженията в практиката –

препоръчвам на дисертантката Илияна Димитрова Кунева да бъде присъдена научната и образователна степен “доктор” и призовавам за положителен вот.

Проф. д-р Стефка Петрова

Comment [SP1]: